

SÂD 30-33. AYETLER BAĞLAMINDA HZ. SÜLEYMAN -Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım-

*Zülfikar DURMUŞ**

HZ. SULEYMAN IN THE FOCAL POINT OF UNFOUNDED RUMORS:

A critical approach in the context of 30-33. Verses of Sad sura

Hz. Süleyman is one of the prophets whose name is mentioned in the Holy Quran. He has many more superior virtues than the other prophets. Especially in classical interpretations there are many unfounded rumors about Him in the context of 30-33rd verses of Sad Sura. In this study, it is aimed to reach the right knowledge by analyzing the unsuitable ungrounded rumors about Him in the perspective of the whole Quran. In the aforementioned verses, Hz. Süleyman didn't slaughter the noble horses; rather He loved and caressed them since they made Him remember Allah. In other words, Hz. Süleyman taught us how to reach the Creator from the created ones.

Anahtar Kelimeler: Hz. Süleyman, at, mal sevgisi, mesh, zikir, klasik tefsir.

Keywords: Hz. Süleyman, horse, material desire, mesh, zikir, classic tafsir.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim insanları hidayete ulaştırmak için indirilmiştir. Kur'an bizzat hidayetın kendisi olduğu gibi hidayete ulaştıran yolları da içermektedir. Hidayet yolu tek olmakla birlikte hidayete ulaştıran yollar çeşitlilik arz etmektedir. Bu yollardan biri de özellikle peygamberlerin başlarından geçen olayların hikaye edilmesidir. Kur'an farklı insan gruplarını eğitmek ve dinin çeşitli konulardaki mesajını iletmek amacıyla bu yöntemi sıkça kullanmaktadır. Bunun da nedeni insanların farklı yöntem ve konulardan etkilenmeleridir. Kimi daha akılcıdır, aklî ve mantıkî delillerden, kiminin duygu yönü daha ağır basar, kalbine ve vicdanına yapılan çağrıdan, kiminin de estetik boyutu ön plandadır, o da güzel olan şeylerden etkilenir. İşte Kur'an kıssaları, deği-

* Doç. Dr., İnönü Üniv. İlahiyat Fak. Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, zdurmus@inonu.edu.tr

şik karakter taşıyan insanların her birine ayrı ayrı etki eder, hidayeti kabulmesi için onu uyarır.¹

Kur'an'da kıssasına yer verilen peygamberlerden biri de Hz. Süleyman'dır. Onunla ilgili bilgiler dört sûrede (Enbiyâ, Neml, Sebe ve Sâd) yer almaktadır. Üzerinde çalıştığımız âyetler Sâd sûresinin 30-33. âyetleridir. Bu âyetlerle ilgili olarak genel anlamda klasik tefsir geleneğindeki temel düşünce şöyledir: Akşama doğru soylu koşu atları önüne getirildiğinde Hz. Süleyman bu atlarla çok meşgul olduğu için ikindi namazını veya o vakitte kendine özgü zikrini yerine getir(e)memiş, farkına varınca güneşin tekrar getirilmesini isteyerek böylece namazını veya zikrini vaktinde eda etmiş ve bu duruma düşmesine atlar sebep olduklarından dolayı da tövbe olarak onları kesip etlerini fakirlere dağıtmıştır. Bu anlayışın sonucu olarak ibadetini vaktinde yap(a)mayan bir peygamber, kendini sorumlu tutmak yerine çok sevdiği atları kesmiştir!²

Klasik tefsirlerde bu pasaj ile ilgili bir çok asılsız rivayet ve yorum bulunmaktadır. Ancak bu rivayet ve yorumların gerçeğe tekabül etmedikleri de ortadadır. Bu rivayetlerin kaynakları herhangi bir sahih bilgiye ve belgeye değil, sadece şifahi geleneğe dayanmaktadır. Nitekim aynı geleneğin etkisinde kaldığını düşündüğümüz Hz. Aişe bile Hz. Süleyman'ın atlarının kanatlı olduğunu söylemesi üzerine Hz. Peygamber gülüp geçmiştir.³

Bu yazının amacı, metinde olmadığı halde metin dışı ve çoğu zaman ilgisiz rivayetlerle tanımlanan bir Hz. Süleyman portresi yerine, Kur'an'ın ruhuna uygun bir peygamber modeli tespit etme çabasından başka bir şey değildir. Aslında Kur'an'ın anlattığı ve yer verdiği tarihi olaylar ve şahsiyetler de, muhataba uyarıcı ve teşvik edici dersler iletmek, ahlakî, rûhî ve dinî amaçlara hizmet için sunulmaktadır. Aynı şekilde peygamber kıssaları başta olmak

¹ Eğitim açısından Kur'an kıssaları ve örnekleri için bk. Şimşek, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, İstanbul 1993, s. 101-110.

² Mesela bk. Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne, *Medâlimu't-Tenzîl*, Beyrut 1995, V, 282; Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Viicûhi't-Te'vîl*, yy. ts., IV, 93; Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, İstanbul 1984, IV, 41; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, İstanbul 1984, VII, 57.

³ Ebû Davud, "Edeb", 62.

üzere kıssaların önemi sadece tarihi ayrıntılarda değil, aynı zamanda kıssalardan çıkarılan uyarılardadır.

Bir müslümanın geleneğine, köklerine bağlı kalabilmesi için önceki kitaplardaki mevcut bilgilerin doğrusunu eğrisinden ayırmak zorunda olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Bu anlamda hiçbir bâtil iddia, düşünce ve yorumun kabul görmesi düşünülemez. Bunların sebeplerinin araştırılması gerekir. Kur'an gibi ebedî ve ezeli bir değerler manzumesinin maruz kaldığı bazı çarpık değerlendirmelerden arındırılması bir zorunluluktur. Geçmiş asırların müslüman düşüncesine yön vermiş pek çok müfessiri etkisi altına almış saplantılardan günümüz okurlarını kurtarmak gerekmektedir.

İşte bu düşünceden hareketle, Hz. Süleyman'dan söz eden Sâd sûresinin 30-33. âyetleri üzerinde çalışmaya karar verdik. Çünkü onunla ilgili bu âyetlerin -özellikle 32 ve 33. âyetler- tercüme ve yorumları bilhassa klasik tefsirlerde -büyük müfessir Râzî hariç- çok problemliliği gözükmektedir. Zira bu âyetlerle ilgili olarak, çoğunluk itibarıyla, tefsirlerde Hz. Süleyman'ın peygamber kimliği ve kişiliğiyle bağdaşmayan bilgiler ve yorumlar oldukça yer tutmaktadır. Hz. Süleyman'ın kıssasının bu pasajında toplumlarının prototipi olan peygamberlere uygun olmayan hususlara yer verilmektedir.

Bu çalışmada izlediğimiz yöntem, önce atıfta bulunulan âyetlerle ilgili olarak ulaşabildiğimiz tefsirlerden müfessirlerin görüş, düşünce ve yorumunun fotoğrafını çekmek, daha sonra da kendi değerlendirme ve kritiğimizi yaparak bir sonuca ulaşmaya çalışmaktır.

I. AYETLERDE GEÇEN KAVRAM VE İFADELER

1. Evvâb (أَوَابٌ): “*Biş Davud'a Süleyman'ı verdik; o, ne güzel bir kuldu! Zira o her zaman Allah'a yönelirdi (evvâb).*” Ayetinde “devamlı Allah'a itaat eden, O'na yönelen” anlamına gelen “evvâb”⁴ ile övülen kulun kim olduğu açıkça ifade edilmediği (mahzûf) için Hz. Davud mu yoksa Hz. Süleyman mı olduğu

⁴ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, Beyrut 1992, X, 577.

konusunda ihtilaf edilmiştir.⁵ Ancak müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre “övülen kul”dan maksat Hz. Süleyman’dır.⁶

2. Aşiyî (العشيء): “Ona bir akşamüstü (aşiyî), soylu koşu atları sunulmuştu.” âyetindeki “akşamüstü”nü ifade eden sözcük *aşiyî* olup, öğleden sonra sabaha kadar⁷ veya müfessirlerin çoğuna göre öğleden sonra gündüzün sonuna kadar olan zaman dilimini bildirmektedir.⁸

3. Sâfin/Sâfinât (الصافيات): Genel anlamda ayakların bir araya getirilmesi demektir.⁹ Atın bir özelliği olarak **sâfin** oluşu ise; atın ayaklarını bir araya getirmesini¹⁰ veya atın üç ayağının üzerinde durup dördüncü ayağını tırnağı üzerine dikerek onunla yeri eşelemesini ifade etmektedir¹¹ ki bu, atın en güzel duruşudur.

4. Cevâd/Ciyâd (الجياد): Hızlı koşan at, yarış atı, süvari atı, savaş atı gibi anlamlara gelmektedir.¹² Nitekim mallarını hızlı bir şekilde başkaları için harcadıklarından dolayı cömert insanlara da *cevâd* denilmektedir.¹³ Cevâd kelimesinin atların uzun boyunlu olduklarını ifade ettiği de söylenmektedir.¹⁴ Buna göre *sâfinât* atın duruştaki güzelliğini, *ciyâd* ise koşudaki hızlılığını ifade

⁵ Bk. Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut 1997, IX, 389; Vehbe Zühaylî, *et-Tefsîrü'l-Müîn*, Beyrut 1991, XXIII, 197; Ayrıca bk. Neseî, IV, 40; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut 1998, IV, 494.

⁶ Taberî, X, 576; Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sünne*, Beyrut 2004, IV, 269; Râzî, IX, 389; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Babru'l-Muhîr*, Beyrut 1990, VII, 396; Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsîru Rûbi'l-Beyân*, İstanbul 1389, VIII, 26; Şevkânî, IV, 494; Alûsî, Şihâbüddîn, *Râhu'l-Meânî*, Beyrut 1994, XII, 182; Vehbe Zühaylî, XXIII, 197; İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tabrîr ve'l-Temîr*, Tunus, 1997, XI, 254; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü'l-Tefsîr*, İstanbul, ts., III, 58.

⁷ İsfahânî, Râğb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, İstanbul 1986, s. 502.

⁸ Mesela bk. İbnü'l-Arâbî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Abkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, ts., IV, 1637; Râzî, IX, 389; Şevkânî, IV, 494.

⁹ İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekerîyya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, Beyrut 1991, III, 291; Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Kahire 1982, VI, 2152.

¹⁰ Mâverdí, Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut, ts., V, 91.

¹¹ Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meânî'l-Kur'an*, yy. ts., II, 405; İbn Fâris, III, 291; Cevherî, IV, 2152; Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn, *el-Kâmûsu'l-Muhîr*, Beyrut 1994, s. 1562.

¹² İbn Fâris, I, 493; Cevherî, IV, 2152; Fîrûzâbâdî, s. 351; Mâverdí, V, 92.

¹³ Cevherî, II, 461; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed Ebû Bekir, *el-Câmi' li Abkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1996, XV, 126; Vehbe Zühaylî, XXIII, 197.

¹⁴ Bk. Mâverdí, V, 92; Kurtubî, XV, 126; Neseî, IV, 41.

etmektedir. İbn Abbas'a göre bu atlar koşu atlarıdır.¹⁵ Ayette atların dururlarken de hareket ederlerken de mükemmel olduklarını, bir başka ifadeyle bu atların alımlı, soylu cins koşu atları olup durduklarında sakin, koştuklarında ise çok süratli oldukları anlatılmaktadır. Bu özellik melezlerde değil, sadece safkan Arap atlarda bulunur.¹⁶

Hz. Süleyman'ın sevdiğini söylediği atlara nasıl sahip olduğu, nicelik ve nitelikleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Buna göre atlar:

i) Babası Hz. Dâvûd Amâlikâlılarla* yaptığı savaştan elde etmiş, daha sonra da miras olarak kendisine kalmıştır.

ii) Hz. Süleyman savaşıp yendiği düşman ordusundan ganimet olarak elde etmiştir.

iii) Kendisine karşı birleşerek savaşan Dımaşk (Suriyeli Araplarla) ve Nusaybinlilerle yaptığı savaş neticesinde elde etmiştir.

iv) Şeytanlar tarafından Hz. Süleyman için denizden çıkarılmıştır.

v) Kanatlı olup uçabilmektedirler.

vi) Bugün insanların ellerindeki mevcut atlar Hz. Süleyman'ın kesmeden bıraktığı 100 atın neslinden gelmektedir.

vii) Sayıları ise, 14, 20, 100, 1000 ve 20.000 olarak verilmektedir.¹⁷

5. اِنِّيْ اَحْبَبْتُ حَبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي: Hz. Süleyman'ın bu ifadesi tefsirlerde iki farklı şekilde tercüme edilmiş ve yorumlanmıştır:

i) Klasik tefsirlerin büyük çoğunluğunda bu ifade “*Ben atları sevdiğim için Rabbimin zikrinden kaldım.*”; “*Ben at sevgisini Rabbimi anmaya tercih ettim.*”; “*Atları çok sevdim, onlar da beni Allah'ı zikirden alıkoymdu.*” şeklinde tercüme edilmiş

¹⁵ Beğavî, V, 281; Hâzin, Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu't-Te'vil fî Meâni't-Tenzîl*, Beyrut 1995, V, 282.

¹⁶ Zemahşerî, IV, 91; Râzî, IX, 389-390; Nesefî, IV, 40-41.

* En eski Arap kabilesi olduğu kabul edilen yarı efsanevi göçebe Sâmi topluluk olan Amâlika hakkında bilgi için bk. Erdem, Sargon, “Amâlika”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 556-558.

¹⁷ Bk. Ferrâ, II, 404; Taberî, X, 577-578; Mâtürîdî, IV, 271; Beğavî, V, 281; Zemahşerî, IV, 91; Kurtubî, XV, 127-128; Beyzâvî, Abdullah b. Ömer, *Emvâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Beyrut 1988, II, 312; Nesefî, IV, 41; İbn Kesîr, VII, 56; Şevkânî, IV, 495.

ve anlamlandırılmıştır.¹⁸ Buna göre âyetteki “an” harfi “alâ” anlamındadır.¹⁹ Müfessirlerin tamamına göre ise âyetteki *hayr* “at” anlamındadır.²⁰ Çünkü Arapça’da *hayr*, “hayl” yani *at* anlamında da kullanılmaktadır.²¹ Nitekim İbn Mes’ûd âyetin bu kısmını “innî ahbebtü *hubbe’l-hayl*” şeklinde okumuştur.²² Yine bu bağlamda müfessirlerin hemen tamamı şu hadisi zikrederler: “(Allah yolunda tutulan) atların perçemlerinde Kıyamet gününe kadar hayır, yani sevap ve ganimet bağlıdır.”²³

ii) Müfessirlerin bir kısmı da bu ifadeyi “*Rabbimi hatırlattıklarından dolayı atları severim.*” şeklinde anlayıp yorumlamışlardır.²⁴ Buna göre Hz. Süleyman’ın atları çok sevmesinin sırrı, hevasından kaynaklanmayıp Allah’ı hatırlatmalarından ötürüdür.²⁵

6. “Zikir”: Bu kavram, bu bağlamda iki farklı anlamda değerlendirilmiştir:

i) **Namaz:** Buradaki namazdan kastın mutlak anlamda bir namaz olduğu görüşünde olanların yanı sıra,²⁶ müfessirlerin çoğunluğuna göre ise ikinci

¹⁸ Taberî, X, 578; Mâtürîdî, IV, 270; Beğavî, V, 282; Zemahşerî, IV, 92; Kurtubî, XV, 127; Beyzâvî, II, 312; Neseî, IV, 41; Hâzin, V, 282; Ebussuud, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu’l-Aklî’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, Beyrut 1994, VII, 226; Bursevî, VIII, 28; Şevkânî, IV, 495; İbn Aşûr, XI, 256; Sâbûnî, III, 58.

¹⁹ Neseî, IV, 41; Şevkânî, IV, 495.

²⁰ Ferrâ, II, 405; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te’vîlü Müşkili’l-Kur’an*, Beyrut, ts., s. 139; Taberî, X, 578; Mâtürîdî, IV, 270; Beğavî, V, 282; Zemahşerî, IV, 92; Kurtubî, XV, 127; Beyzâvî, II, 312; Neseî, IV, 41; Hâzin, V, 282; Ebû Hayyân, VII, 396; Ebussuud, VII, 226; Bursevî, VIII, 28; Şevkânî, IV, 495; Vehbe Zühaylî, XXIII, 197; İbn Aşûr, XI, 255.

²¹ Ferrâ, II, 405; Taberî, X, 578; Mâtürîdî, IV, 270; Kurtubî, XV, 127.

²² Bk. Mâverdî, V, 92; İbnü’l-Arâbî, IV, 1648.

²³ Buhârî, “Cihâd”, 43, 44; Müslim, “İmâret”, 98, 99; İbn Mâce, “Cihâd”, 14; Nesâî, “Hayl”, 7; Tirmizî, “Cihâd”, 19; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 375-376.

²⁴ Râzî, IX, 390; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul 1982, VI, 4096; Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, *Tefhimu’l-Kur’an*, (çev. Komisyon), İstanbul 1991, V, 69-72; Vehbe Zühaylî, XXIII, 198; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988, VII, 469; Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2004, IV, 508; Duman, M. Zeki, *Beyânü’l-Hak*, Ankara 2006, I, 240.

²⁵ Râzî, IX, 390.

²⁶ Taberî, X, 578; Kurtubî, XV, 128; Ebussuud, VII, 225; Alûsî, XII, 184; Said Havvâ, *el-Esâs fi’l-Tefsir*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1992, XII, 314.

namazıdır.²⁷ Hatta bu namazın Hz. Süleyman'a farz olan bir namaz olduğu da söylenmektedir.²⁸ Ayrıca buradaki *zikir*den maksadın nafîle namaz olduğu şeklinde bir görüşün bulunduğunu da belirtelim.²⁹

11) Buradaki *zikir*den kasıt namaz değil, **Allah'ı zikir**dir.³⁰ Çünkü ikinci namazını kılamayacak kadar atların Hz. Süleyman'ı meşgul ettiği görüşü “zayıf” olup bir peygamberin dünya işleriyle meşgul olarak ikinci namazını terk etmesi asla düşünülemez. Kaldı ki âyetteki *zikir* kelimesinin anlamı çok açıktır.³¹

7. **حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ**: Bu ifadede gizlendiği söylenen şeyin ne olduğu konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır:

1) Gözden kayboldu/battı anlamına gelen *tevâret* (تَوَارَتْ) fiilinin gizli faili/öznesi “güneş”tir. Buna gerekçe olarak da bir önceki âyette geçen ve öğleden sonra gündüzün sonuna kadar olan zaman dilimini bildiren *aşşyy* (العَشِيِّ) kelimesi gösterilmektedir.³² Buna göre perdenin veya dağın arkasına gizlenen, yani batan güneştir. Müfessirlerin çoğunluğunun görüşü budur.³³

²⁷ Ferrâ, II, 404; Beğavî, V, 282; Neseî, IV, 41; Hâzin, V, 282; Mahallî, Celâleddîn-Suyûtî, Celâleddîn *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm (Tefsîru'l-Celâleyn)*, İstanbul, ts., II, 139; Bursevî, VIII, 28; Şevkânî, IV, 495. Ayrıca bk. Taberî, X, 578; Mâtürîdî, IV, 270; Zemahşerî, IV, 92; İbnü'l-Arâbî, IV, 1648; Beyzâvî, II, 312; İbn Kesîr, VII, 56; Ebussuud, VII, 225.

²⁸ Neseî, IV, 41; Bursevî, VIII, 28.

²⁹ Mâverdî, V, 93. Hz. Musa'nın şeriatında akşam namazından başka farz bir namaz olmadığından dolayı bunun, Hz. Süleyman'ın kendisi için tertip ettiği bir namaz olduğunu söyleyen İbn Aşûr'un (XI, 255) tespitine karşılık mevcut haliyle kılınan 5 vakit namaz için belirlenen vakitlerin aynı şekilde daha önceki peygamberlerin şeriatında da geçerli olduğundan söz eden hadis için bk. Tirmizî, “Salât”, 1.

³⁰ Bk. Mâverdî, V, 92; Sâbûnî, III, 58. Ayrıca bk. Mâtürîdî, IV, 271; Zemahşerî, IV, 92; Beyzâvî, II, 312; Ebussuud, VII, 226.

³¹ Sâbûnî, III, 59.

³² Zemahşerî, IV, 92; İbnü'l-Arâbî, IV, 1648; Kurtubî, XV, 127; Beyzâvî, II, 312; Neseî, IV, 41; Ebussuud, VII, 226; Bursevî, VIII, 28; Şevkânî, IV, 495; Alûsî, XII, 184; Vehbe Zühaylî, XXIII, 197; İbn Aşûr, XI, 256.

³³ Ferrâ, II, 404; Taberî, X, 578-579; Mâtürîdî, IV, 270; Beğavî, V, 282; Kurtubî, XV, 127; Beyzâvî, II, 312; Neseî, IV, 41; Hâzin, V, 282; Mahallî-Suyûtî, II, 139; Ebussuud, VII, 226; Şevkânî, IV, 495; Alûsî, XII, 183; Vehbe Zühaylî, XXIII, 197; İbn Aşûr, XI, 256; Sâbûnî, III, 59.

ii) *Tevâret* fiilinin faili “atlar”dır.³⁴

Ayetteki örtü, perde, engel gibi anlamlara gelen “hicab”ın *dağ* anlamına geldiği şeklindeki görüşü Zemahşerî (538/1143), “tefsirlerin uydurması” olarak değerlendirirken,³⁵ Ebu Hayyân (745/1344) ise, “hicab”ı atların girdiği *abır* olarak yorumlamaktadır.³⁶

8. **رُدُّوْهَا عَلَيَّ**: Ayetin bu cümlesindeki “hâ” zahirinin aidiyeti üç şekilde belirlenmiştir:

i) Atlar: Müfessirlerin çoğunluğunun görüşü budur.³⁷

ii) Güneş:³⁸ Buna göre Hz. Süleyman kaçırdığı ikindi namazını kılabilmek için görevli meleklerle güneşi geri getirmelerini emretmiş, onlar da güneşi geri getirmişler ve o da ikindi namazını vaktinde kılmıştır.³⁹ Ayrıca getirilmesi istenen şeyin güneş olması durumunda, bu Hz. Süleyman’ın mucizelerinden sayılmaktadır. Çünkü benzer bir durumun Hz. Peygamber için de meydana geldiği, yani güneşin geri getirildiği belirtilmektedir.⁴⁰

iii) Dağ.⁴¹ Müfessirler içinde “hâ” zahirinin aidiyetini “dağ” olarak yorumlayan sadece Beğavî (516/1122)’dir. Buna göre Hz. Süleyman güneşin arkasından battığı dağın geri getirilmesini istemiştir.⁴²

9. **فَطْفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ**: Konuyla ilgili tartışmaya en açık olan bu bölüm, yani Hz. Süleyman’ın atların boyun ve bacaklarını *mesb* meselesi müfessirlerce iki farklı şekilde anlaşılıp yorumlanmıştır:

i) Zikirten alkoyan atların boyun ve bacaklarının kesilmesi: Müfessirlerin çoğunluğuna göre âyetteki *mesb* kelimesi “kesmek” anlamındadır. Buna

³⁴ Râzî, IX, 390-391; Ebû Hayyân, VII, 396; Elmalılı, VI, 4096; Ateş, VII, 470. Ayrıca bk. Mâverdî, V, 93.

³⁵ Bk. Zemahşerî, IV, 93.

³⁶ Ebû Hayyân, VII, 396.

³⁷ Taberî, X, 578; Mâverdî, V, 93; Kurtubî, XV, 129; Beyzâvî, II, 312; Hâzin, V, 282; Mahallî-Suyûtî, II, 139; Bursevî, VIII, 29; Şevkânî, IV, 495; Alûsî, XII, 184; Vehbe Zühaylî, XXIII, 198; İbn Aşûr, XI, 256; Sâbûnî, III, 59.

³⁸ Neseî, IV, 41. Ayrıca bk. Beğavî, V, 282; Kurtubî, XV, 129.

³⁹ Neseî, IV, 41.

⁴⁰ Kurtubî, XV, 129.

⁴¹ Beğavî, V, 282.

⁴² Beğavî, V, 282.

göre Hz. Süleyman kendisini zikirden alıkoyan atların boyun ve bacaklarını kesmiştir.⁴³ Gerekçe olarak da hayvanın boynu vurulduğu zaman “meseha ‘ilâvetehû” ve kitabın kenarları kılıçla kesildiğinde de “meseha’l-müsfiru’l-kitâbe” şeklindeki dilsel kullanımlar delil olarak getirilmektedir.⁴⁴

Gerçekleşmiş olma ihtimali varsayılarak bu olay iki şekilde yorumlanmaktadır: **a)** Bizim şeriatımızda caiz değilse de atların kesilmesi Hz. Süleyman’ın şeriatında caiz idi. Bu yorum, Hz. Süleyman’ın hayvanları teftişi esnasında hüdhüd isimli kuşu göremediğinde ona azap edeceğini söylemesiyle (Neml 20-21) desteklenmektedir. **b)** Bu olay, atların öldürülmesinin yasaklanmasından önce olup daha sonra atların kesilmesi yasaklanmıştır. Bundan böyle Allah hem ona hem de bize atların kesilmesini haram kılmıştır.⁴⁵

Konuya ilişkin başka bir yoruma göre de at, eti yenen hayvan olduğu için Hz. Süleyman atları kes(tir)mekle günah işlememiştir. Zaten Hz. Süleyman’ın atlarla meşgul olup da kıl(a)madığı namaz farz değil, nâfile idi. Çünkü farz namazın kasıtlı olarak terk edilmesi fâsıklıktır. O, bu namazı nefisini terbiye etmek için kılıyordu.⁴⁶

“Cihad atları olduğu halde Hz. Süleyman bunları nasıl kesti?” sorusuna “atların yemek için kesilmesini uygun gördü” şeklinde cevap verilmiştir. Buna delil olarak da Câbir’in “Biz Hz. Peygamber zamanında at eti yedik.”⁴⁷ rivayeti gösterilmektedir. Hz. Süleyman atları kendisini bundan böyle Allah’ı zikirden alıkoymaması⁴⁸ veya kendisini cezalandırmak için kesmiştir.⁴⁹

Kimi müfessirlerce Hz. Süleyman’ın atları kestiği görüşü İbn Abbas’a isnat edilmektedir.⁵⁰ Oysa Taberî’de böyle bir rivâyet olmadığı gibi, İbn Abbas’ın tam tersi görüşte olduğu nakledilmektedir.⁵¹

⁴³ Ferrâ, II, 405; Mâverdî, V, 93; Beğavî, V, 282; Zemahşerî, IV, 93; Nesefî, IV, 41; İbn Kesîr, VII, 57; Mahallî-Suyûtî, II, 139; Ebussuud, VII, 227; Bursevî, VIII, 29; Şevkânî, IV, 495; Alûsî, XII, 183; Derveze, İzzet, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, (çev. Komisyon), İstanbul 1998, I, 392-393; Saîd Havvâ, XII, 314; Sâbûnî, III, 59. Ayrıca bk. Taberî, X, 579; Mâtürîdî, IV, 271.

⁴⁴ Bk. Zemahşerî, IV, 93; Beyzâvî, II, 312; Nesefî, IV, 41.

⁴⁵ Mâtürîdî, IV, 270.

⁴⁶ Mâverdî, V, 93-94.

⁴⁷ Dârimî, “Edâhî”, 22.

⁴⁸ İbnü’l-Arâbî, IV, 1648-49.

⁴⁹ Şevkânî, IV, 495.

⁵⁰ Bk. Beğavî, V, 282; Hâzin, V, 282.

İşârî bir yorumla, Hz. Süleyman'ın atları kesme gerekçesi, kendisiyle Allah arasına giren engeli kaldırmak, Allah'tan bağışlanmasını istemek ve O'na yönelmek şeklinde açıklanmıştır.⁵²

ii) Atların, çok sevildiği için boyun ve bacaklarının sıvazlanması.⁵³

Taberî (310/922) bu görüşün âyetin yorumuna daha uygun olduğunu söylemekte ve “Hz. Süleyman bir hayvana bu şekilde işkence edecek ve sebepsiz yere malını telef edecek değildi. Ancak onun bütün yaptığı onları seyrederken namazı geçirmesi olmuştu. Atların ise bunda günahı yoktur.” değerlendirmesini yapmaktadır.⁵⁴ İbn Kesîr (774/1372) ise, Taberî'nin bu görüşünün tartışmaya açık olduğunu söyleyerek şu tespitte bulunur: Onun şeriatında atların kesilmesi muhtemelen caiz olmalıdır. Özellikle namaz vakti çıkacak şekilde atlarla meşgul olduğu için Allah adına öfkelenmesi dolayısıyla bunu yapmışsa bu öncelikle caiz olmalıdır. İşte bunları elden çıkarınca Allah Teâlâ da onun yerine onlardan daha hayırlısını ona verdi ki, bu da gidiş ve gelişi bir aylık mesafe olan yerlere gitmesini sağlayan ve emriyle dilediği şekilde hareket eden rüzgardır. Bu ise attan daha hızlı ve daha hayırlıdır.⁵⁵

Yine âyetin bu bölümünü gerçek anlamından başka bir şekilde yorumlamak da mümkündür. Buna göre atların boyun ve bacaklarıyla ilgili olarak anlatılan husus ya atları insanlara teslim etmekten veya atların kendisine getirilmesinden sonra boyun ve bacaklarını sıvazlamaktan kinayedir.⁵⁶

Başka bir görüşe göre buradaki *mesb* hakiki, yani sevdiği ve beğendiği için onları eliyle sıvazladı, anlamındadır; dolayısıyla ikinci namazını kaçırmasına sebep oldukları için atları kesme peygamberliğe yakışmayan bir husustur.⁵⁷

⁵¹ Taberî, X, 579. Ayrıca bk. Mâverî, V, 93; Ebû Hayyân, VII, 396; İbn Kesîr, VII, 57.

⁵² Bursevî, VIII, 29.

⁵³ Taberî, X, 579; Mâverî, V, 93; Râzî, IX, 390-391; Elmalılı, VI, 4096-97; Ateş, VII, 471. Ayrıca bk. İbnü'l-Arâbî, IV, 1648; Kurtubî, VX, 128; Beyzâvî, II, 312; Vehbe Zühaylî, XXIII, 197-198.

⁵⁴ Taberî, X, 579.

⁵⁵ İbn Kesîr, VII, 57. Ayrıca benzer değerlendirmeler için bk. Mâtürîdî, IV, 271; Begavî, V, 281; İbnü'l-Arâbî, IV, 1649; Zemahşerî, IV, 92; Mahallî-Suyûtî, II, 139.

⁵⁶ Mâtürîdî, IV, 270.

⁵⁷ Vehbe Zühaylî, XXIII, 197-198.

II. DEĞERLENDİRME

1. Atlarla İlgili Değerlendirme

Hız. Süleyman'ın söz konusu atları Dımaşk ve Nusaybinlilerle yaptığı savaş neticesinde *ganimet* olarak elde ettiği rivayeti problemlidir. Müfessir Alûsî (1270/1853)'nin de dikkat çektiği gibi,⁵⁸ "...Bana *ganimetler belal kılındı; halbuki onlar benden önce hiç kimseye belal kılınmamıştı...*"⁵⁹ sahih hadisine aykırıdır. Alûsî'nin bu atların "ganimet" değil, "fey"* olarak elde edildiği kanaatinde oluşu ise ilginçtir.⁶⁰ Ancak bu yorum hiçbir delile ve gerekçeye dayanmamaktadır.

Bu atların, babası Hız. Davud'dan *miras* olarak kaldığı görüşü de peygamberlerin miras bırakmadığına ve/veya onlara mirasçı olunamayacağına dair hadislere aykırıdır. Nitekim Hız. Peygamber'in vefatından sonra gerek bazı hanımları gerekse kızı Hız. Fâtıma Resûl-i Ekrem'in Hayber ve Fedek'teki hisselerinden miraslarını almak için Hız. Osman'ı dönemin halifesi Hız. Ebû Bekir'e gönderdilerse de Hız. Aişe onlara Resûlullah'ın, "*Biz peygamberler miras bırakmayız, bizim bıraktıklarımız sadakadır.*"⁶¹ dediğini söyledi. Bunun üzerine isteklerinden vazgeçtiler.

Atların *kanatlı* oldukları hususuna gelince, atın kanatlı olamayacağına ilişkin bilgi Hız. Peygamber'i azı dişleri görününceye kadar güldürmüştür! Şöyle ki: Hız. Aişe'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Allah Resûlü Tebük -veya Hayber- gazvesinden dönmüştü. Aişe'nin bulunduğu yerin kapısında bir örtü vardı. Rüzgar esip de Aişe'nin oynamakta olan kızların bulunduğu yerdeki perdenin bir köşesini açınca Allah Resûlü: Ey Aişe bu nedir? diye sordu. Hız. Aişe: 'Kızlarım', diye cevap verdi: Resûl-i Ekrem kızların arasında geriden iki kanadı olan bir kısrağı görmüştü. Kızların arasında

⁵⁸ Alûsî, XII, 182-183.

⁵⁹ Ebû Davud, "Salat", 24; Dârimî, "Siyer", 29; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4, 6; V, 145, 148, 161.

* İslâm devletinin gayri müslim tebaadan aldığı cizye, haraç ve ticaret malları vergilerinin ortak adı olan fey hakkında daha geniş bilgi ve uygulamalar için bk. Fayda, Mustafa, "Fey", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 511-513.

⁶⁰ Alûsî, XII, 183.

⁶¹ Bk. Buhârî, "İ'tisâm", 5; "Humus", 1; "Nafakât", 3; "Fedâilü's-Sahâbe", 12; "Ferâiz", 3; Müslim, "Cihâd", 51, 52, 54, 56; Ebû Davud, "İlim", 1; Tirmizî, "İlim", 19; İbn Mâce, "Mukaddime", 17; Dârimî, "Mukaddime", 32; "Kelâm", 27; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4, 6.

görmekte olduğum şey nedir? diye sordu. Hz. Aişe: Bir kısrak, diye cevap verdi. Allah Elçisi'nin: Peki kısrakın üzerindeki şey nedir? sorusuna da iki kanat, diye cevap verdi. Allah Resûlü: İki kanadı olan bir kısrak ha, diye şaşkınlığını belirtince Hz. Aişe: Hz. Süleyman'ın kanatları olan atlarını işitmedin mi? dedi. Daha sonra Hz. Aişe: 'Allah Resûlü o kadar güldü ki azı dişlerini gördüm.' demiştir.⁶²

Atların *denizden çıkarıldığı* şeklindeki bilgi de tamamen uydurmadır. Ayrıca yukarıda görüldüğü gibi, atların sayısı da birbirinden oldukça farklı rakamlarla verilmektedir.

Kur'an'ın hedefi bu değilken, burada atların nasıl elde edildiğine ilişkin olarak sahih hiçbir habere dayanmayan⁶³ atlarla ilgili çok detaya girmek, muhatabı âyetlerin asıl vermek istediği mesajdan uzaklaştırdığı gibi, sahihmiş gibi alınan rivayetlerin arasını uzlaştırmak için makul olmayan, tutarsız, ilginç yorumlar yapılabilmektedir. Ayette verilmek istenen mesajın anlaşılması için atlar hakkında verilen bilgilerin hiçbir yararı yoktur. Bu bilgiler mesajın anlaşılmasına katkı sağlamadığı gibi, tam aksine mesajı engellemektedirler.

2. “إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي” İfadesiyle İlgili Değerlendirme

Müfessirlerin çoğu *abbebtü* fiilini “yerine geçirdim (enebtü an)”, “tercih ettim” vb. şekillerde takdir etmişlerdir. Buna göre âyetin bu cümlesinin anlamı, “Ben at sevgisini Rabbimi anmaya tercih ettim.” veya: “At sevgisi bana Rabbimi anmayı unutturdu.” şeklinde olmaktadır. Özellikle pek çok klasik tefsirde âyetin böyle anlamlandırılmış olmasının isabetli olmadığını düşünüyoruz. Çünkü elçi olarak gönderildiği toplumun içinden seçilip insanlara sürekli Allah'ı hatırlatmakla emredilen bir peygamberin Allah'ı unutacak kadar kendisini at sevgisine kaptırması uygun görünmemektedir. Râzî (606/1209)'nin de dediği gibi⁶⁴ bu durum büyük bir günah ve suçtur. Ayetin devamına bakıldığında Hz. Süleyman'ın tövbe ettiğine ilişkin bir atıf söz konusu değildir. Oysa rivayetler esas alındığında, Hz. Süleyman'ın yaptığı hatanın farkında olduğu bildirilmektedir. Bu durumda hemen Allah'a günahının bağışlanması için yalvarıp yakarması gerekmez miydi? Nitekim Allah Teâlâ, iyilik yapan müminlerin bir suç işledikleri veya kendilerine/nefislerine bir zulüm yaptıkları zaman,

⁶² Ebû Davud, “Edeb”, 62; İbn Kesîr, VII, 56.

⁶³ Bk. Alûsî, XII, 183.

⁶⁴ Râzî, IX, 390. Ayrıca bk. Beğavî, V, 282; Hâzin, V, 282.

Allah'ı andıkları ve günahlarının affi için yalvardıklarını ve bilerek işledikleri günahlarda ısrarcı olmadıklarını bildirmektedir.⁶⁵ Ayrıca yaptıkları hatanın hemen farkına varan Hz. Adem ve eşi, Hz. Nûh, Hz. Yûnus ve Hz. Mûsa gibi peygamberler hemen Allah'tan bağışlanmalarını talep ederek tövbe ettikleri örnek olarak sunulmaktadır.⁶⁶ Eğer Hz. Süleyman günah işlemiş olsaydı hemen tövbe ederdi, çünkü o, daima Allah'a yönelen bir kuldu (evvâb). Oysa Allah, onun tövbe ettiğinden bahsetmemektedir. Her ne kadar bazı müfessirler, Hz. Süleyman'ın bu işi kasten değil, unutarak yaptığını söylese de⁶⁷ bu durum sonucu değiştirmez. Allah'ın *evvâb* olarak övgüyle andığı Hz. Süleyman bu niteliğine uygun olarak hemen tövbe ederdi. Yaptığı hatanın farkına varan "seçilmiş" birinin tövbe etmemesi gibi bir lüksü olamaz! Kaldı ki bir peygamberin Allah'ı anmayı/ikinci namazını geçerli bir mazereti olmaksızın terk etmesi çok düşündürücü olmalıdır! Her an Allah'ı gündeminde tuttuğu için Allah'ın takdirine ve övgüsüne layık olmuş Hz. Süleyman'ın böyle bir şey yapmadığı inancındayız. Olayın, Kur'an bütünlüğü esas alınarak değerlendirildiğinde bu sonuca ulaşılacağına hiç kuşku yoktur.

Müfessirlerin çoğunluğu âyette geçen **zikir** kelimesini *ikinci namazı* şeklinde yorumlayarak olaya son din İslâm'ın bazı unsurlarını kattıkları görülmektedir.⁶⁸ Oysa ne Kur'an'da ne sahih hadislerde ne de Tevrat'ta geçmiş peygamberlerin namaz vakitlerine ilişkin ayrıntılı ve net bilgi verilmektedir. Bu görüşte olan müfessirlerin bu bilgiyi nereden aldıkları da meçhuldür.

Hz. Süleyman'ın atlarla meşgul olup kıl(a)madığı ikinci namazına ilişkin çeşitli rivâyetler Hz. Ali'ye dayandırılmaktadır. Biri şöyledir: Ebu's-Sehbâ, Hz. Ali'ye "orta namaz"dan sorduğumda şöyle dedi: "O, Süleyman'ın imtihan edildiği ikinci namazıdır."⁶⁹ Bir diğer rivayette de Resûl-i Ekrem'e "orta namazdan" sorulunca "Allah'ın peygamberi Süleyman'ın ihmal ettiği ikinci namazıdır."⁷⁰ şeklinde cevap verdi.

⁶⁵ Bk. 3. Al-i İmrân 135.

⁶⁶ Bk. 7. A'râf 23, 143; 11. Hûd, 47; 21. Enbiyâ 87.

⁶⁷ Bk. İbn Kesîr, VII, 56; Alûsî, XII, 188.

⁶⁸ Bk. Mevdûdî, V, 71; Karaman vd., IV, 508. Ayrıca bk. Ateş, VII, 470.

⁶⁹ Bk. Taberî, X, 578. Hz. Ali'nin görüşü olarak sunulan bu rivayetin, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ettiğine ilişkin olarak da bk. Mâverdî, V, 93.

⁷⁰ Bk. Mâverdî, V, 93. Aynı zamanda hadisçi de olan İbnü'l-Arâbî (543/1148), bu hadisin uydurma olduğunu söylemektedir. Bk. İbnü'l-Arâbî, IV, 1648.

Ayrıca kimi müfessirler Hz. Süleyman'ın kıl(a)madığı ikindi namazını Hz. Peygamber'in Hendek savaşı esnasında vaktinde kılamayıp güneş battıktan sonra kıldığı namaz ile ilişkilendirmektedir.⁷¹ İbn Kesîr, bu olayın Buhârî ve Müslim'in *Sahib*lerinde birçok kanallardan rivayetle sabit olduğunu söylemektedir. Bu, doğru ve tarihî olarak da tespit edilmiştir. Ancak bununla birlikte rivayet tefsir ekolünün en meşhurlarından olan İbn Kesîr, Hz. Peygamber'in güneşin geri getirilmesi için bir talimat verdiği(!) ilişkin hiçbir rivâyet zikretmez. Dolayısıyla Hz. Süleyman'la -rivâyetler esas alındığında- Hz. Peygamber'in yaptıkları arasında hiçbir ilişki söz konusu değildir. Hz. Peygamber o gün savaş sebebiyle kılamadığı ikindi namazını güneş battıktan sonra akşam namazından önce kılmıştır.⁷²

3. “حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ” İfadesiyle İlgili Değerlendirme

Gizlendi, gözden kayboldu, görünmez oldu, saklandı gibi anlamlara gelen *teväret* fiilinin öznesi, birçok müfessirin zannettiği gibi, güneş değil, atlardır. Öncelikle âyette “güneş” kelimesi geçmemektedir. Buna karşın atlar *safînât* ve *ciyâd* nitelikleri ile açıkça yer almaktadır. Ehlince malum olduğu üzere zamirin açıkça belirtilene ait olması, takdir edilene ait kılınmasından daha uygundur.⁷³

Öznenin güneş olduğunu söyleyenlere göre Hz. Süleyman, çok sevdiği atlarla meşgul iken farkında olmadan güneş batmış, ikindi namazını kılamamıştır. Bir peygamberin atlara bu kadar düşkünlük göstererek namazını kılamamış olması peygamber kişiliği ile bağdaşmaz.⁷⁴ Hz. Süleyman'ın tebliğ ettiği dinde de savaş için at besleyip yetiştirmek müstehap idi. O, yetiştirilen atları teftiş etmiş, bir ayağını tırnağı üzere dikip üç ayağı üzere duran atları görünce, “Ben sırf Rabbimin adını anmaktan ötürü, yani O'nun rızasını kazanmak, O'nun adını yaymak için dünya malını sevdim, nefsim için istemedim.” demiş, sonra yetiştiricilere atları koşturmalarını emretmiş, hızla koşan atlar gözden kayboluncaya dek onları seyretmiş, sonra da bakıcılara: “Onları bana getirin!” demiştir.⁷⁵

⁷¹ Örneğin bk. İbn Kesîr, VII, 56.

⁷² Bk. Buhârî, “Mevâkîf”, 36, 38; “Ezan”, 26; “Salâtü'l-Havf”, 4; “Meğâzi”, 29; Müslim, “Mesâcid”, 209; Tirmizî, “Salat”, 132; Nesâî, “Sehv”, 105; İbn Kesîr, VII, 56.

⁷³ Bk. Râzî, IX, 390.

⁷⁴ Bk. Karaman vd., IV, 508.

⁷⁵ Râzî, IX, 391-392. Ayrıca bk. Ateş, VII, 470-471.

Tercih ettiğimiz bu görüş, hem bir peygamberin kimlik ve kişiliğine hanel getirmemeye hem de anlamda çok önemli bir yere sahip olan sözün akışına daha uygun düşmektedir. Bir başka anlatımla gözden kaybolan güneş değil, atlardır. Safkan Arap atları oldukları için gözden kaybolmaları kısa bir sürede gerçekleşmiştir. İddia edildiği gibi, Hz. Süleyman güneş batana kadar atlarla meşgul olup Allah'ı anmama gafletine düşmemiştir.

4. Güneşin Geri Getirilmesiyle İlgili Değerlendirme

Kimi müfessire göre **rüddûhâ** (رُدُّوْهَا) zamirin aidiyeti güneştir. Bu durumda hitap güneşle görevli *meleklerle* olmaktadır. Kur'an'da güneşin de içinde bulunduğu gök cisimlerinin görevli meleklerce değil, Allah'ın onlar için koyduğu yasa gereğince kendileri için belirlenmiş yörüngelerinde kıyamet gününe kadar dönüp duracakları haber verilmektedir.⁷⁶

Hz. Süleyman'ın atlarla meşgul olup ikindi namazını vaktinde kılamadığının farkına varınca güneşin tekrar geri getirilmesini istediği, güneş geri getirilince de ikindi namazını vaktinde kıldığı şeklindeki görüş Hz. Ali'den rivayet edilmekte⁷⁷ ve bunun Hz. Süleyman'ın mucizelerinden olduğu söylenmektedir.⁷⁸ Bu durumda şu sorunun cevabının verilmesi gerekir: Mucize getirmek peygamberin yetkisinde midir?⁷⁹ Kaldı ki, güneş, ay, yıldız vb. cisimleri hareket ettiren Allah Teâlâ'dır. Buna göre, güneşin tekrar getirilmesini istemek için **rüddûhâ** değil, **rüddehâ** yani güneşin getirilmesini meleklerden değil, Allah'tan istemesi gerekirdi. Ayrıca güneş, battıktan sonra geri getirilmiş olsaydı o dönemde yaşayan hemen herkes bunu görür ve haberi olurdu. Buna ilişkin pek çok nakil olurdu. Fakat hiç kimse böyle bir bilgi nakletmemiştir.⁸⁰

Zamirin aidiyetinin güneş olduğu görüşü “garip”,⁸¹ hitabın da meleklerle olduğu görüşü de uygun değildir. Ayrıca güneşin meleklerce geri getirilmesi

⁷⁶ Mesela bk. 14. İbrahim 33; 35. Fâtur 13; 36. Yâsîn 38-40; 82. İnfitâr 1-3.

⁷⁷ Bk. Alûsî, XII, 185.

⁷⁸ Bk. Kurtubî, XV, 129; Bursevî, VIII, 31.

⁷⁹ Mucize yaratmanın Allah'a özgü oluşuna ilişkin olarak mesela bk. 6. En'âm 109; 13. Ra'd 39.

⁸⁰ Râzî, IX, 391.

⁸¹ Ebû Hayyân, VII, 397.

talebi, emrin acizlikte kullanılması, yani “battıktan sonra güneşi geri getirebilir misiniz?” anlamına geleceği şeklinde değerlendirilmektedir.⁸²

Ayetlerin bağlamından anlaşıldığı gibi, zamirin aidiyeti güneş değil, toz bulutunun arkasına gizlenerek gözden kaybolan atlardır.⁸³

Güneşin Hz. Süleyman için geri getirildiğini söyleyenler, güneşin Hz. Yûşa, Hz. Peygamber ve Hz. Ali için de geri getirildiğini iddia etmişlerdir. Hz. Peygamber için miraç mucizesinin güneşin geri gelmesi olarak zikrederler.⁸⁴ Hendek savaşı sırasında ikinci namazını vaktinde kılamadığı için güneşin geri getirildiğini; yine Hz. Peygamber’in başı Hz. Ali’nin kucagında olduğu bir sırada Peygamber’e vahiy geldiği için Ali’nin bu ara ikinci namazını kılamaması nedeniyle Hz. Peygamber’in dua ederek güneşi geri getirdiğini söylerler.⁸⁵ Ancak bu astronomik olayların neden dünyanın hiçbir yöresinde gözetlenmediği ve kaydedilmediği sorusuna ise inandırıcı cevaplar verilememektedir.⁸⁶

5. “فَطْفَقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ” İfadesiyle İlgili Değerlendirme

Yukarıda görüldüğü üzere, müfessirlerin pek çoğu âyetteki elle dokunmak, temas etmek anlamına gelen *mesb*⁸⁷ kelimesinin “kılıçla dokunmak”, yani “kesmek” anlamında olduğunu söyleyerek bir peygambere hiç de yakışmayan çok sayıda atı kestirmişlerdir! Oysa *mesb* kelimesi söz konusu ettiğimiz âyetin dışında üç yerde emir formu olan *imsebhâ* şeklinde geçmekte olup bir yerde abdest (ıslak elin başın üzerine hafifçe sürülmesi); iki yerde de teyemmümle (temiz toprağa ellerin sürülüp ve onunla yüzlerin ve kolların hafifçe ovulması) ilgili olarak eli sürmek/ovmak anlamında kullanılmaktadır.⁸⁸ Ayrıca âyette “kılıç” sözcüğü de geçmemektedir. “Kılıçla onun başını meshetti” ifadesi kullanılsa, bundan o kimsenin boynunun vurulduğu anlaşılır.

⁸² İbn Aşûr, XI, 256.

⁸³ Bk. Râzî, IX, 391; Mevdûdî, V, 71; Ateş, VII, 469-470; Karaman vd., IV, 508

⁸⁴ Bu olayın aslı için bk. Kurtubî, X, 137; İbn Kesîr, V, 25; Alûsî, VIII, 8.

⁸⁵ Bk. Kurtubî, XV, 129; Alûsî, XII, 186; Bursevî, VIII, 30-31. Hz. Ali için güneşin geri getirildiğine ilişkin hadisin uydurma olduğu ve kritiği için bk. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitâbü'l-Mevzûât*, yy. 1983, I, 355-357.

⁸⁶ Bk. Mevdûdî, V, 71.

⁸⁷ Bk. İbn Aşur, XI, 257.

⁸⁸ Bk. 4. Nisâ 43; 5. Mâide 6 (Bu ikisi teyemmümle ilgili); 5. Mâide 6 (abdestle ilgilidir).

lır. Fakat ifadeye “kılıç” lafzı yoksa, *mesbeten* kesinlikle kesmek ve vurmak manası anlaşılmaz.⁸⁹

Bir peygamberin Allah’ı unutacak kadar kendisini at sevgisine kapırtması sonucu çok sayıda (bazı rivayetlerde yirmi bin) atı kesecek kadar insafsız, kendi hatasının bedelini masum hayvanlara ödeyecek kadar adaletten uzak olması mümkün değildir.⁹⁰ Bu durum ayrıca ülkesinin güvenliğini düşünen, akıllı, tedbirli bir hükümdar peygamberin yapacağı bir iş değildir. Kaldı ki öfke ile hayvan öldürmek büyük günahlardan sayılır.⁹¹ Hele de bu hayvanlar savaş/cihad atları ise üzerinde iyice düşünmek gerekir. Sadece kendini ibadetten alıkoyduğu için çok değerli bir malı Allah’ın peygamberi telef etmez.⁹²

Hz. Süleyman’ın atları sıvazlamasındaki maksadı şöyle yorumlanabilir:

ı) Atlar düşmana engel olmada en büyük yardımcıları oldukları için onların kıymetli oluşlarını göstermek.

ii) Hz. Süleyman bu hareketiyle, idaresini ve mülkünü koruma hususunda, işlerin çoğunu bizzat kendisinin yaptığını göstermek.

iii) Hz. Süleyman atların durumlarını, hastalıklarını ve kusurlarını en iyi bilenlerdendi. Böylece onlarda hastalık emareleri bulunup bulunmadığını anlamak için onları böylece denedi ve bacakları ile boyunlarını sıvazladı.⁹³

SONUÇ

Bu çalışmada ulaşabildiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Klasik tefsirlerde yer alan bu asılsız rivâyetler “iç isrâiliyyat”tır.⁹⁴ Çünkü atların Hz. Süleyman’a sunulmasıyla ilgili olarak Tevrat’ın hiçbir bölümünde bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla çoğu müfessirin Hz. Süleyman’ın peygamber kimlik ve kişiliğiyle hiç de uyuşmayan böylesi olumsuz bilgileri hangi kaynaklardan naklettikleri bilinmemektedir. Büyük bir ihtimalle halk arasındaki söylentileri tefsirlerine almışlar veya hiçbir belgeye dayan-

⁸⁹ Râzî, IX, 391.

⁹⁰ Karaman vd., IV, 508.

⁹¹ Bk. Ateş, VII, 470.

⁹² Alûsî, XII, 185.

⁹³ Râzî, IX, 392.

⁹⁴ Vehbe Zühayfî, XXIII, 198.

madan kendiliklerinden yorum yapmışlardır. Bu nedenle söz konusu yorumların spekülasyon olmanın ötesinde bir değeri yoktur.

2. Ayetlerden anlaşıldığı gibi Hz. Süleyman, duruşları ve koşuşlarındaki estetikleri ile seyredenlere büyük zevk veren bu hayvanları sevmek için özel bir vakit ayırmaktadır. Kainattaki her şey Allah'ı anımsattığı gibi, dururken bir ayağını tırnağı üzerine dikip üç ayağı üzerine duran ve süratle giden bu yağız atlar da Hz. Süleyman'a âlemlerin Rabbini hatırlatmaktadır. Bir başka anlatımla hükümdar peygamber olan Hz. Süleyman eserden müessire (eserin Yaraticısına) ulaşmaktadır. Daha açık ifadeyle söyleyecek olursak Hz. Süleyman araç olan nesnede takılıp kalmamış, asıl amaç olan Yüce Yaraticı ile ilişki kurarak O'nu sürekli olarak gündemine yerleştirmiştir. Hz. Süleyman'ın bu tavrı, insanın yegane yaratılış gayesi olan Allah'a ibadetin, O'nu anmanın sadece belirli zaman ve mekanlarla sınırlandırılmayacağı, aksine her zaman ve ortamda kul-Rab ilişkisinin sıcak tutulması gereğinin mesajını vermektedir. Onun her zaman Allah'a yönelişini ifade eden *evvâb* niteliği işte bunu anlatmaktadır. Bu, örnek bir müminin tavrıdır. İmanlı bir kişi gördüğü güzellikler ve bu güzelliklerin ruhunda oluşturduğu derin etki karşısında Allah'ı zikreder. Bu, inananların Allah'a olan derin sevgi ve saygılarının sonucunda oluşan bir etkilenmedir.

İslâm ahlakının güzelliklerinden uzak olan insanların çoğu, içine kapalı, çevresindeki olaylara ve varlıklara karşı duyarsız, umursamaz bir karaktere sahip olabilirler. Oysa Hz. Süleyman'ın tavırlarında da açıkça görüldüğü gibi, müslüman, etrafındaki güzelliklere karşı son derece duyarlı, güzellik, estetik ve sanattan zevk alan, ince düşünceli bir insandır. Allah'ın sonsuz nimetlerinin farkındadır ve bunlardan zevk alıp şükretmeyi bilir. Hz. Süleyman içinde duyduğu sevgiyi hem sözle ifade etmekte hem de eylemle göstermektedir. Burada Hz. Süleyman'ın, sevgisini ifade etme gücünü en açık şekilde görmekteyiz. Genelde insanlar başkalarına karşı içlerinde duydukları sevgi hislerini her zaman doğru ve güzel şekilde ifade edemezler. Hatta çoğu zaman bundan çekinirler.

3. Hz. Süleyman'ın hayatına dair örneklerin anlatıldığı bu ayetlerde müslümanlar için hayvan sevgisinin önemine de işaret edilmektedir. Çünkü inanan bir kişi Allah'ın yarattığı canlılardaki derin hikmetleri, yaratılış güzelliklerini daha iyi kavrayabilir. Nitekim hayvanlardaki ibretlerin detaylı olarak anlatıldığı Nahl sûresinin 6. âyetinde “*Akşam eve gelirken, sabah otlağa çıkarırken onlarda (hayvanlarda) bir güzellik bulursunuz.*” buyrulur bu gerçeğe dikkat

çekilir. İşte Hz. Süleyman'da gördüğümüz hayvan sevgisi de, Allah'ın bu kusursuz yaratmasına duyulan hayranlığın ifadelerinden biridir.

4. Mal sevgisi insanların kalbini katılaştırabilir ve onları dinden uzaklaştırabilir. Çünkü ellerindeki malı sadece kendilerinin bir kazancı zanneder, bundan dolayı kibir ve Allah'a karşı muhtaç olduğunu unutmaya neden olur ve daha fazla mal edinme hırsına kapılırlar. Hz. Süleyman'ın bu kıssası bize müslümanın mala diğer insanlardan çok daha farklı bakabileceğini ve bu bilinci elde ettikten sonra mala sahip olmanın ona Allah'ı zikretmesi için bir vesile olduğunu göstermektedir. Allah kendisine büyük bir mülk, ihtişam ve iktidar nasip ettiğinde de bunların hepsini birer nimet ve imtihan vesilesi olarak görür, Allah'a olan saygı ve sevgisi daha da artar. Hz. Süleyman, kimseye nasip olmayan bir iktidarı elinde tutmasına rağmen, her zaman Allah'a karşı içli ve derin bir saygı içinde olmuş ve tüm imkanlarıyla O'nun dinine hizmet etmiştir.

5. Bize göre söz konusu âyetlerin en uygun anlamı şöyle olmalıdır: *‘Biz, Davûd’a Süleyman’ı vermiştik. Süleyman ne güzel bir kuldu. O, gerçekten de her zaman Allah’a yönelirdi. Hani bir akşamüzeri, ona, bir ayağını turnağı üzerine dikip üç ayağı üzerinde duran safkan soylu koşu atları sunulmuştu. Bunun üzerine Süleyman: ‘Ben atları Rabbimi hatırlattıkları için severim.’ demişti. Atlar koşarak gözden kayboldukları zaman: ‘Onları bana geri getirin.’ dedi. (Atlar tekrar yanına getirildiklerinde), bacaklarını ve boyunlarını sıvaştırmaya başlamıştı.’*